

DIE WELT IST UNSRE WOHNUNG NICHT!
NUANSES VAN 'N PAAR VERTALINGS

In die Totiusjaar het die woorde *Die wêreld is ons woning nie* 'n refrein geword, soos dit as kernsin in sy poësie ook op die graniettablet by Jo Roos se beeld van Totius, wat in Potchefstroom opgerig is, verewig is. Telkens wanneer daar oor Totius gepraat word, klink dit ook op; dit is byna asof 'n mens dit moet vasgryp en in die hart bêre om iets van die grootsheid van die eenvoud van die digter en mens Totius te kan vashou. Daarom is dit 'n ware vreugde om te ontdek dat Totius ook Duits 'praat' in die vertalings wat daar van enkele van sy gedigte bestaan. Daarin word die refrein 'n vreugdewoord: „Die Welt ist unsre Wohnung nicht!“. Helmut Erbe het reeds in 1959 'n groep Afrikaanse gedigte in Duits vertaal en daarmee Afrikaans as taal van die poësie vir 'n groter leserskring toeganklik gemaak¹⁾.

Vertalings van al die belangrikste Afrikaanse digters tot en met Vyftig is daarin opgeneem. Die oorspronklike gedigte en hulle Duitse vertalings verskyn parallel. Gedigte van die volgende digters is ingesluit: Celliers, Marais, Leipoldt, T. van den Heever, C.M. van den Heever, N.P. van Wyk Louw, Krige, W.E.G. Louw, Petersen, Opperman, Eybers, Van Heerden, Pretorius, Watermeyer, Philander, Blum en Ina Rousseau. Van Totius is 'n sestal gedigte uit sy laaste drie digbundels opgeneem: „Op reis deur die Karoo“, „Ek het so verlang“ en „Die wêreld is ons woning nie“ (uit *Passieblomme*, 1934); „Trekkerlied“ (*Uit donker Afrika*, 1936) en „Die tarentaal“ en „Woorde van 'n sterwende“ (uit *Skemering*, 1948).

Om Totius Duits te hoor 'praat', is 'n besondere ervaring. Ener syds is dit merkwaardig hoe getrou die Duits die oorspronklike gedagtes kan weergee; andersyds bring die vergelyking tussen

1) Die bundel *Afrikaanse Lyrik* het in 1959 by die Max Hueber-uitgewery in München verskyn.

oorspronklike en vertaalde gedig interessante betekenisnuanses aan die lig.

In die vertaalde gedig „Auf der Reise durch die Karu” (Erbe, 1959:29) word die proses van verdonkering, wat in die oorspronklike gedig ’n belangrike ontwikkelingsgang is, noukeurig weergegee:

OP REIS DEUR DIE KAROO

Ek sluit my boek dan eind’lik, want
dit word nou donker in die trein,
en’k wend my oog na buite om daar
te sien hoedat die dag verdwyn
uit velde wat al wil gaan slaap –
so stil en stemloos is hul nou;
dis of nog net die treingeraas
hulle uit hul eerste sluim’ring hou

Die troppe skape ’t stil verdwyn
– en saam met hul die laaste straal –;
hul laat die velde eensaam lê
waar hul in vrede rond kon dwaal.
Net een plek, by ’n veepos, sien
ek staan ’n armelike hut
waar enk’le skapies dwaal verlaas
by die anders stil-verlore put.

Langsaam verdonker vee en veld,
en my gedagtes vlieg dan nes
’n voël oor ’n donker see
na vergeleë rots-gewes:
daar rys die berg met tafeltop
waaraan my oog ’n oomblik heg,
toddit dit ook in swart verdwyn,
en dan vlieg my gedagtes weg,

weg na hul graffies, ver vanwaar
nou alles sink in soete vree;
en ’k neem dan van dié wêreld dit
in swerfgedagte met my mee:
„Die veld en vee sink salig weg
waar net ’n herdersvuur nog skyn,
en – niks of niemand is daar rond
wat weet hoedat ek kerm en kwyn”.

Dit is opvallend dat die tweede versreël van die eerste strofe:

Das Dunkel nun im Wagen steht

AUF DER REISE DURCH DIE KARU

Ich schliess mein Buch zu guter Letzt:
Das Dunkel nun im Wagen steht.
Ich wend den Blick nach draussen auch,
Zu sehen, wie der Tag vergeht
In Feldern, die zur Ruh bereit –
So still und wortlos ist die Welt:
Es scheint, dass nur das Zuggedröhn
Sie aus dem ersten Schlummer hält.

Die Herden sind verschwunden still,
Seitdem die Sonne niederging.
Wie lassen einsam sie das Feld,
Wo sie bei Tag geirrt im Ring!
Bei einem Viehplatz ganz allein
Sah ich ein ärmlich Hüttlein stehn:
Verlassen hie und da ein Schaf –
Sonst ist nichts an dem Platz zu sehn.

Langsam verdämmern Vieh und Feld,
Und die Gedanken fliegen weit,
Wie Vögel über dunkle See,
Zu ferngelegnem Felsgespreit:
Dort ragt der tafeligeiche Berg,
Worauf mein Aug hingleitend weilt –
Bis dass auch er in Schwarz versinkt
Und mein Gedankenschwarm enteilt:

Hin zu den Gräbern ferne, wo
Nun alles sinkt in Frieden mild.
Ich nehm zuletzt von jener Welt
In Traumgedanken heim dies Bild:
„Das Feld und Vieh sinkt selig weg,
Wo nur ein Hirtenfeuer scheint;
Und – nichts und niemand ist umher,
Der weiss, dass einer stöhnt und weint.”

aandui dat die donker reeds gekom het, terwyl die oorspronklike gedig die proses van donker *word* beklemtoon. Die belangrikheid van die oog (reël 3) as sintuig waarmee die realiteit buite die trein verken word (vergelyk Cloete, 1963:94 e.v.) word nie so sterk in die vertaalde gedig beklemtoon nie:

Ich wend den Blick nach draussen auch.

Die stilte van die velde word sterk geaksentueer: *stemloos* word *wortlos*. Hierdie „woordeloosheid” van die velde, die onvermoë tot taal, word ook in ’n wyer verband geplaas: waar die „ek” van die Afrikaanse gedig die velde as „hul” bestempel en dus in ’n persoonlike verhouding tot hierdie slapende velde staan, bevind die „Ich” van die vertaalde gedig hom in ’n onpersoonlike verhouding tot „die Welt” (reël 6).

Ook in die tweede strofe is dit opvallend dat daar van ’n groter wêreld sprake is: „die laaste straal” word nou „die Sonne”. Die vierde reël van die vertaalde gedig bring ’n nuwe dimensie te voorskyn: die vrede waarin die skape in die velde kon ronddwaal, verkry nou ’n tydruimtelike dimensie:

Wo sie bei Tag geirrt im Ring!

In hierdie groter wêreld word die „armelike hut” kleiner, en die diminutiefvorm het hier ’n relativerende funksie:

Sah ich ein ärmlich Hüttlein stehn.

Die „enk’le skapies” word „hie und da ein Schaf”. In die laaste reël van die vertaalde gedig verdwyn die „stil-verlore put” heeltemal:

Sonst ist nichts an dem Platz zu sehn.

Wanneer vee en veld „verdonker” (strofe drie), dui die werkwoord *verdämmern* op die skemertoestand tussen dag en nag. Die vertaler het hier inderdaad ’n treffende werkwoord gebruik. T.T. Cloete het aangetoon dat *skemer* een van die kernwoorde in Totius se digkuns is en dat dit dui op ’n tydruimtelike toestand. (Vergelyk Cloete, 1963:31).

In die vertaalde gedig is daar 'n toenemende objektivering: „my gedagtes” word „die Gedanken”. Dat hierdie „Ich” hom in 'n groter wêreld as die „ek” van die Afrikaanse gedig bevind, word weer eens merkbaar: die „gedagtes” vlieg nie net *ver* („weit”) nie ('n dimensie wat glad nie in die oorspronklike gedig ter sprake kom nie), maar hulle word ook vergelyk met voëls, terwyl in die Afrikaanse gedig die enkelvoudsvorm gebruik word:

en my gedagtes vlieg dan nes
'n voël oor 'n donker see

Hierdie poging van die oogsintuig en die denke om deur te dring tot die wêreld van die onsienlike voer die gedagtes na „hul graffies” (strofe vier). In die vertaalde gedig word gepraat van *die* grafte:

Hin zu den Gräbern ferne...

Die proses van objektivering in die vertaalde gedig word voltrek wanneer daar in die laaste reël nie sprake is van 'n „ek” soos in die oorspronklike gedig nie, maar van iemand, van 'n mens wat kreun en ween:

Und – nichts und niemand ist umher,
Der weiss, dass einer stöhnt und weint.

Die „ek” van die Afrikaanse gedig wat ten gronde gaan („kwyn”) aan sy onvermoë om deur te dring tot die onsienlike, is 'n wende mens in die vertaalde gedig.

Die proses van *sien*, van deurskouing van die realiteit is sentraal in „Die wêreld is ons woning nie” (Erbe, 1959:32). Die vertaalde gedig gee die gedagtegang treffend weer:

DIE WĒRELD IS ONS WONING NIE

Die wêreld is ons woning nie,
Dit merk ek aan die son wat wyk,
en 'k merk dit aan die reier wat
mistroostig na die son sit kyk
op een been, in die biesiesvlei,
En is die laaste strale weg,
dan rys 'n koue op uit die vlei.
'n Koue gril deurhwiwer my;
en 'k sien dit dan aan alle ding
wat in die skemer my omring,
die wêreld is ons woning nie.

Die wêreld is ons woning nie
Dit sien ek as die bloedrooi maan,
van agter veldstof opgegaan,
nog net die kerk se dak bestryk
vanwaar 'n uil, mistérie-stom,
sit na die maan se skyf en kyk.
En nou dit stil word op die straat,
dink ek hoedat die middag laat
'n lykstoet uitgekom het daar
waar nou die maan en uil ontmoet.
En 'k merk dit dan aan alle ding
wat in die aandstond my omring,
die wêreld is ons woning nie.

Die wêreld is ons woning nie.
Dit voel ek as die wind ontwaak,
as die eikebome knars en kraak;
dit hoor ek in die fladdering
van voëltjies wat hul vlerke slaan
teen die verwarde boomtakke aan.
En as ek nader kom dan vind
ek by die maan se wisselstraal
'n nes vol kleintjies deur die wind
omlaaggelinger, dood, verplet.
Ek voel dit dan aan alle ding
wat in die nagstond my omring,
die wêreld is ons woning nie.

DIE WELT IST UNSRE WOHNUNG NICHT!

Die Welt ist unsre Wohnung nicht:
Das zeigt der Sonne Abschieds-Schein.
Ich merk es an dem Reiher, der
Im Binsenteich, auf einem Bein
Missmutig nach der Sonne blinzelt.
Und sind die letzten Strahlen fort,
Steigt eine Kälte aus dem Ried;
Ein kalter Schauer mich durchzieht.
Ich seh es dann an jedem Ding,
Das mich umgibt im Dämmer-Ring:
Die Welt ist unsre Wohnung nicht.

Die Welt ist unsre Wohnung nicht:
Das merk ich, wenn der Mond blutrot,
Der hinterm Feldstaub aufgelobt,
Nur noch aufs Kirhdach Strahlen legt,
Wo eine Eule, zauber-stumm,
Das Mond-Rund anschaut unentwegt
Und nun es still wird auf dem Pfad,
Denk ich, dass heute mittag spät
Ein Leichenzug schritt seines Wegs,
Wo sich begegnen Eul und Mond.
Ich merk es dann an jedem Ding,
Das mich umgibt im Abendring:
Die Welt ist unsre Wohnung nicht!

Die Welt ist unsre Wohnung nicht:
Das fühl ich, wenn der Wind erwacht,
Wenns in den Zweigen knirscht und kracht;
Das höre ich im Flattern wild
Von Vöglein, deren Flügel irr
Sich rühren in dem Zweig-Gewirr.
Und wenn ich näher komm, dann find
Ich bei des Mondes Wechselstrahl
Ein Nest von Kleinchen, durch den Wind
Herabgeworfen, tot, zerstört.
Ich fühl es dann an jedem Ding,
Das mich umgibt im nächtgen Ring:
Die Welt ist unsre Wohnung nicht!

Dit is opmerklik dat die vertaler die punktuasie op sommige plekke verander het. Waar die eerste vers van die oorspronklike gedig met 'n punt afgesluit word, word daar in die vertaalde gedig 'n dubbelpunt gebruik om aan te toon dat die stelling

Die welt ist unsre Wohnung nicht:
verder ondersoek gaan word.

In die Afrikaanse gedig is daar 'n aktiewe „ek” wat sekere waarnemings in die natuur maak:

Dit merk ek aan die son wat wyk,
en 'k merk dit aan die reier wat
mistroostig na die son sit kyk
op een been, in die biesiesvlei.

In die vertaalde gedig is die natuur die uitgangspunt:
Das zeigt der Sonne Abschieds-Schein.

Die natuur maak dus hier 'n sekere toestand bekend. Eers in die derde reël verskyn 'n „Ich” wat waarnemings maak:

Ich merk es an dem Reiher, der
Im Binsenteich, auf einem Bein
Missmutig nach der Sonne blinzt.

Die manier waarop die reier na die son kyk, word uitmuntend weergegee met die werkwoord *blinzt*, wat eintlik 'n verouderde vorm is van die iteratief *blinzeln*. Hierdie werkwoord dui dus aan dat die skynsel van die son so skerp is dat die reier nie direk in die son kan kyk sonder om sy oë te knip nie. Met een enkele woord word dit reeds duidelik dat die reier ontuis is in die wêreld waarin hy hom bevind.

Die waarnemings wat in die „aandstond” gemaak word, verkry 'n meer lokale betekenis wanneer daar in die vertaalde gedig gepraat word van „Abendring” – die waarnemer word as 't ware omsluit deur die aand.

In die derde strofe begin 'n proses van invoeling in die natuur. Waar die eikebome as 'n teken funksioneer, word in die vertaalde gedig slegs van „Zweigen” gepraat, dit wil sê takke. 'n Verdere teken is die „fladdering/ van voëltjies”. In die Duitse weergawe word hierdie verwarde fladdering geïntensiveer deur die bywoorde *wild* en *irr*:

Das höre ich im Flattern wild
Von Vöglein, deren Flügel irr
Sich rühren im dem Zweig-Gewirr.

Die verwardheid kulmineer in die refrein, waarin die *nicht* baie sterk geaktiveer word deur die gebruik van die uitroepteken:
Die Welt ist unsre Wohnung nicht!

In die vertaling van die gedig „Die tarentaal” (Erbe, 1959:40) hou die vertaler hom baie noukeurig aan die oorspronklike teks, maar dit is opvallend dat die punktuasie effens afwyk van die oorspronklike:

DIE TARENAAAL

Die kruiwawiel se skreeugehuid
kerm hy droefgeestig uit
terwyl die skeemring vinnig daal,
die tarentaal.

Hy soek – en dit is ook al laat –
vir hom 'n kameraad,
om in 'n boom die eensaamheid
en nag te slyt.

Sáám sal hul in blinkblaarboom
half slaap, half waak, half droom,
en by die naadring van verderf,
alléén nie sterf.

Ek het gemik, en met die knal
het een dood neergeval;
die ander vlieg met wilde krag
wég in die nag!

DAS PERLUHN

Wie's Rad des Schiebkarren tönt und schreit,
Krächzt er voll Traurigkeit,
Dieweil die Abendschatten nahn,
Der Perlhuhn-Hahn.

Er sucht – 's ist spät, das Licht erblich –
Eine Gefährtin sich
Um zu verbringen Einsamkeit
Und Nacht zu zweit

In einem Glanzmimosen-Baum –
Halb Schlaf, halb wach, halb Traum –
Und nicht beim Nahen von Verderben
Allein zu sterben.

Ich hab gezielt, und mit dem Knall
Geschah des einen Fall;
Das andre fliegt, in Schmerz erwacht,
Wild in die Nacht.

In die laaste strofe van die oorspronklike gedig word die fisiese dood baie sterk beklemtoon. Die ander tarentaal vlieg dan „met wilde krag / weg in die nag!” Die uitroepteken aksentueer die wildheid, die kragtigheid van die wegvlieg. In die vertaalde gedig word slegs gesê dat een geval het:

Geschah des einen Fall;
maar hierdie val het 'n geweldige uitwerking:
Das andre fliegt, in Schmerz erwacht
Wild in die Nacht.

Die woorde „in Schmerz erwacht” aksentueer die geestelike verwonding, die smart. Hier is nie soseer sprake van „wilde krag”

nie, maar van 'n wilde smart. Dit is ook betekenisvol dat die oorspronklike uitroepteken nou vervang word met 'n punt waardeur die smart verinnig word. In die vertaling van „Die tarentaal” slaag die vertaler nie net daarin om 'n ander betekenisnuanse bloot te lê nie; hy gee ook 'n nuwe klank daaraan sodat 'n mens intuitief ervaar dat die vertaler hier met fyn aanvoeling te werk gegaan het.

Dat die vertaler Totius se gedigte deurleef het en baie noukeurig-sensitief weergegee het, is nie net 'n intuitiewe indruk nie, maar word bevestig by die lees en herlees van die gedigte. Die vertaler hou hom so getrou aan die oorspronklike teks dat Totius waarlik Duits begin praat! Weliswaar lê die vertaler soms nuwe betekenisnuanses bloot, waardeur die gedigte verryk word, maar hy poog nooit om aan die gedigte 'n nuwe vertolking te gee nie.

In „Trecker-Lied” volg die vertaler die oorspronklike gedig baie getrou. Dit blyk veral uit die laaste vier strofes van „Trekkers-lied”:

Ja, die aardse hoop
is 'n soete bedrog,
die dood is die end
van die moeisame tog.

Ja, die Hoffnung hier
Ist ein süßer Betrug,
Der Tod ist der Schluss
Von dem mühsamen Zug.

As die winter kom
dan verdor die gewas;
só die menslike vlees
wat verdor soos die gras;

Wenn der Winter kommt,
Dann verdorret der Ort;
So das menschliche Fleisch,
Das dem Gras gleich verdorrt:

klaar vir die vonk
om aan brand te slaan –
veldvuur die doem
wat oor alles sal gaan.

Funkenbereit,
Zu gehn auf in Brand –
Feuer das Los,
Sich erobernd das Land.

Maar eind'lik kom tog
die saliger end
as die moeilike reis
word na Bowe gewend!

Doch endlich erscheint
Das seliger End,
Wenn der mühsame Zug
Wird nach oben gewend't!

Slegs die tweede laaste strofe wyk effens af van die oorspronklike, maar het besondere trefkrag, veral vanweë die een enkele woord: „Funkenbereit”.

So 'n vonds is ook die woord „blustbeschneit” in „Ich hab schon so verlangt”, die pragtige weergawe van „Ek het al so verlang” (Erbe, 1959:30 en 31).

EK HET AL SO VERLANG

Ek het al so verlang na son en somer;
dis ook al tyd dat daar verand'ring kom.
'k sien aan die wilger, winternag se dromer,
geen botsel, aan die perskeboom geen blom.

Die son staan vroeër op en stook sy vure,
die vlamme slaan my helder tegemoet:
al rek hy ook die gloeiende arbeidsure –
'k voel dis nog nie die regte somergloed.

Daar blaas 'n wind wat aanstorm uit die suide;
dis of die suidpool alles wil verys.
Die bome klaag en kerm met lang geluide,
en bo hul word die hemelbloutes gry.

Die wind gaan lê, en plots'ling word dit stiller;
'n huiw'ring vaar deur al die bome heen.
Die son gaan droewig onder, en't word killer,
die lug verstyf en glim soos marmarsteen.

Wat moet ek doen? want wég is my verwagting.
Hoog bo my gaan die koue sterre oop...
Die wilg bly staan in stille doodsveragting...
Ek gaan na huis om wéér te wag en hoop.

ICH HAB SCHON SO VERLANGT...

Ich hab schon so verlangt nach Sommertagen –
Es wird auch für Veränderung hohe Zeit!
Die Traumrin Weide hat nicht ausgeschlagen,
Noch ist der Pfirsichbaum nicht blustbeschneit.

Die Sonne schürt ihr Feuer nun schon früher,
Die Flammen schlagen licht mir ins Gesicht:
Doch wird ihr Arbeitstag auch länger, glüher –
Ich fühl, es ist die rechte Glut noch nicht!

Von Süden kommt ein Wind in wildem Jagen –
Vereist der Südpol nun die ganze Welt?
Mit langem Läuten Bäume stöhnen, klagen.
Zu Grau verfärbt sich blaues Himmelszelt.

Der Wind geht schlafen. Plötzlich wird es frieder.
Ein Frösteln fährt durch alle Bäume fein.
Trüb sinkt die Sonne. Kälte rührt die Glieder.
Die Luft erstarrt und glänzt wie Marmelstein.

Was soll ich tun? Mein Hoffen ist zerstoben.
Fern sich der kalten Sterne Wandel reiht...
Die Weide steht, der Todesfurcht enthoben...
Ich geh nach Haus und wart und hoff erneut...

Die woord „blustbeschneit” sou daarop dui dat die boom as 't ware toegesneeu is met bloeisels. Die gebrek aan bloeisels word nou des te meer beklemtoon:

Noch ist der Pfirsichbaum nicht blustbeschneit.

Dit is te verwagte dat die vertaler voor 'n probleem te staan gekom het met die vertaling van Totius se woordskeppinge in Duits. So 'n woord is byvoorbeeld „aanbegin” in „Woorde van 'n sterwende” (vergelyk Cloete, 1963:29). Hy het egter die probleem oorkom: „die aanbegin” word vertaal met „der Morgenschein”, waardeur die oorgang tussen die eerste en die laaste stilte aangedui word. In „Worte eines Sterbenden” (Erbe, 1959: 43) word die stilte, die woordeloosheid („kein Wort”) aangrypend weergegee:

WOORDE VAN 'N STERWENDE

Nou word my gees
wat nie meer vlam,
welhaas geblus;
gedagte wat
nie meer kan dink,
gaan ook nou rus.

En kummernis,
die suier van
my lewensbloed,
het my gelos.
Dit voel nou stil
in my gemoed.

Die drywer sien
ek nie, geen stem
wat ek meer hoor;
want toegesluit
vir altyd is
en oog en oor.

'n Stilte was
van my bestaan
die aanbegin.
'n Stilte lei
die einde nou
geruisloos in.

WORTE EINES STERBENDEN

Nun wird mein Geist,
Nicht Flamme mehr,
Gelöscht im Nu;
Gedanken, die
Nicht denken mehr,
Gehn auch zur Ruh.

Und Kummernis,
Der Sauger mir
Am Lebensblut –
Sie ging davon.
Mein Herz fühlt still
Sich nun und gut.

Den Treiber seh
Ich nicht, kein Wort
Dringt mehr hervor;
Denn zugetan
Für immer ist
So Aug wie Ohr.

Die Stille war
Für mein Bestehn
Der Morgenschein.
Die Stille führt
Das Ende nun
Geräuschlos ein.

Totius het 'n besondere verbintenis met die Duitse taal en kultuur gehad. As elfjarige seun is hy deur sy vader na die Duitse Sendingskool te Morgenzon naby Rustenburg gestuur (D'Assonville, 1977:10). In die vertelling oor sy jeug noem hy sy kennis-making met die Duitse taal as een van die belangrikste invloede in sy lewe: „Hier het ek die Duitse taal geleer en kennis gemaak met die Duitse lied, en Luther se Klein Kategismus waaruit ek daar moes leer, is vandag nog in my besit. Na meer as 'n halwe eeu onthou ek nog die gesang:

Aus meinem Herzens Grunde
Sag ich Dir Lob und Dank...” (D'Assonville, 1977:10).

Dat daar van sy gedigte juis in Duits vertaal is, moes vir hom tot groot vreugde gewees het. In 'n brief van 23 November 1947 skryf hy aan dr. Raum: „Ek kon my oë amper nie glo nie. Dit is

dan ook die eerste Duitse vertaling van my verse. Ek het dit nie kon dink dat Totius sulke Duits kon praat nie. Dat hy nie alleen die sin nie, maar ook die atmosfeer van die gedigte so gevoelvol en met teerheid teruggee het, stem my tot dankbaarheid jeens dr. Erbe". (Soos aangehaal deur D'Assonville, 1977:114.)

C.E. Roets

BIBLIOGRAFIE

CLOETE, T.T. 1963. *Die wêreld is ons woning nie*. 'n Studie van die poësie van Totius met tekste. Kaapstad, Tafelberg.

D'ASSONVILLE, V.E. 1977. Totius – *Profeet van die Mooirivier*. 'n Lewenskets van prof. dr. J.D. du Toit. Kaapstad, Tafelberg.

ERBE, H. 1959. *Afrikaanse Lyrik*. Afrikaans – Deutsch. München, Max Hueber.